

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

POPPERŮV KRITICKÝ RACIONALISMUS

Bakalářská práce

Studijní program: B6101 – Filozofie
Studijní obor: 6101R026–Filozofiehumanitních věd
Autor práce: **Barbora Petrová**
Vedoucí práce: RNDr. PhDr. MTh. Dalibor Hejna, Ph.D.

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Barbora Petrová**
Osobní číslo: **P10000401**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie humanitních věd**
Název tématu: **Popperův kritický racionalismus**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

- a) Studentka se bude v průběhu příprav a vypracování řídit metodickými a organizačními pokyny vedoucího práce.
- b) Cílem práce je souhrnné podání Popperovy nauky tzv. kritického racionalismu se zaměřením na Popperovu teorii vědeckého poznání v její rozdílnosti oproti nauce tzv. Vídeňského kroužku.
- c) Základní metodou práce bude komparace Popperových a Carnapových textů, vztahujících se k teorii vědeckého poznání.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Popper, K. R.: Logika vědeckého bádání. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-45-3.

Hume, D.: Zkoumání o lidském rozumu. Praha: Svoboda, 1996. ISBN 80-205-0521-0.

Popper, K. R.: Věčné hledání. Praha: Oikoymenh, 1995. ISBN 80-85241-92-7.

Popper, K. R.: Život je řešení problémů. - O poznání, dějinách a politice. Praha: Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-0686-7.

Popper, K. R.: Otevřená společnost a její nepřátelé I. Praha: Oikoymenh, 2011. ISBN 978-80-7298-272-1.

Popper, K. R.: Bída historicismu. Praha: Oikoymenh, 2000. ISBN 80-86005-80-1.

Popper, K. R. - Lorenz, K.: Budoucnost je otevřená. Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-203-9.

Parusniková, Z.: Rozum - kritika - otevřenost: Živý odkaz filosofie K. R.

Poppera. Praha: Filosofia, 2007. ISBN 978-80-7007-253-0.

Carnap, R.: Problémy jazyka vědy. Praha: Svoboda, 1968.

Vedoucí bakalářské práce:

RNDr. PhDr. MTh. Dalibor Hejna, Ph.D.
Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce: **30. října 2011**

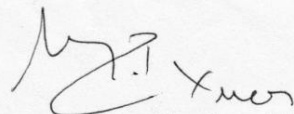
Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2013**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Milan Exner, Ph.D.

vedoucí katedry

V Liberci dne 3. ledna 2012

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

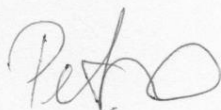
Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum: 24. 8. 2014

Podpis:

Poděkování

Zde bych chtěla poděkovat panu PhDr. RNDr. MTh. Daliboru Hejnovi, Ph.D. za jeho ochotu, rady a doporučení a také za čas, který věnoval vedení mé bakalářské práce.

Dále bych chtěla poděkovat rodině a přátelům za podporu a pomoc.

Anotace

Tato bakalářská práce vychází z hlavních myšlenek významného rakouského filozofa 20. století, Karla Raimunda Poppera. První část obsahuje Popperovu kritiku metody indukce a nabízí řešení ve formě deduktivní metody. Dále se věnuje problému falzifikace a koroborace. Druhá část se zaměřuje na Popperovy myšlenky a názory týkající se společnosti a státu. Tato část se zaměřuje především na Popperovu kritiku Platóna, jehož koncepce státu byla Popperem vnímána jako totalitární.

Klíčová slova

Indukce, dedukce, falzifikace, koroborace, ideální stát, vládce, otevřená společnost

Abstract

This theses is based on principal ideas of considerable Austrian philosopher of 20th century. The first part includes Popper's criticism of induction method and offers resolution in the form of deductive method. Bellow turns to problems of falsification and coraboration. The second part is focused on Popper's ideas and apprehensions which are concerned on the community and the state. This part is focused especially on the Popper's criticism of Platon whom concept of state was apperceived by Popper like totalitarian.

Key words

Induction, deduction, falsification, coroboration, ideal state, ruler, open society

Úvod.....	8
1. Popperova teorie vědy.....	9
1.1 Hlavní otázky v Popperově filosofii	9
1.2 Kritika logického pozitivismu.....	10
1.3 Kritika induktivní metody	11
1.4 Psychologický problém indukce	13
1.5 Problém falzifikace	15
1.6 Universální pojmy a individuální pojmy	17
1.7 Striktně univerzální a existenciální tvrzení.....	17
1.8 Problém empirické báze.....	18
1.9 Perceptuální zkušenost.....	19
1.10 Problém koroborace	20
2. Popperova politická filosofie	22
2.1 Historicismus	22
2.2 Hérakleitova myšlenka změny	22
2.3 Platón	23
2.4 Sociální inženýr versus historicista.....	24
2.5 Platónova teorie idejí	25
2.6 Formy vlády	26
2.7 Ideální stát.....	27
2.8 Platónův politický program.....	28
2.9 Filozof jakožto vládce.....	31
Závěr	33
Seznam použité literatury.....	34

Úvod

Tato bakalářská práce pojednává o důležitých tématech filosofie Karla Raimunda Poppera. V první části se věnuji zejména metodě indukce, kterou zastávali členové Vídeňského kruhu a Popper se stavěl do opozice. Podle něj totiž není možné, aby si jakákoli vědní disciplína budovala své základy na neprokázaných tvrzeních. Protože induktivní metodu lze odůvodnit opět jen induktivně, což vede k nekonečnému regresu, uchyluje se Popper k odvážnému tvrzení, že indukce neexistuje. Popperem není přijímáno ani tvrzení, že by induktivní metoda mohla dosáhnout určitého stupně pravděpodobnosti. Sám se však snaží o dosažení určitého stupně pravděpodobnosti svou deduktivní metodou, ovšem s tím rozdílem, že se u něj nejedná o pravděpodobnost statistickou, nýbrž logickou.

Ve druhé části své bakalářské práce se věnuji Popperově otevřené společnosti. V otevřené společnosti jde o to, aby se veškerých změn dosáhlo bez nátlaku a násilí. Otevřená společnost je opakem společnosti uzavřené, která je autoritářská. Určitý prostor také věnuji Platónovi, kterého Popper kritizuje za totalitární koncepci státu.

Vybrala jsem si toto téma proto, že mne velmi zajímala analytická filosofie a spojení filosofie a logiky přináší právě Popperova teorie vědy. Zaujaly mne Popperovy odvážné argumenty o neexistenci indukce nebo absolutní popření verifikace. Chtěla jsem se tedy této oblasti věnovat blíže a zjistit, zda je skutečně možné se bez indukce obejít. Zároveň mi bylo velmi blízké i téma otevřené společnosti, protože mi přišlo zajímavé studovat, jakým způsobem Popper vykládá politická témata.

Při psaní své bakalářské práce jsem vycházela především z Popperových děl, ale použila jsem také literaturu sekundární, např. „Rozum – kritika – otevřenost“ od Zuzany Parusnikové. S Popperovou literaturou se mi pracovalo velmi dobře, zejména pak s dílem „Otevřená společnost a její nepřátelé I.“.

1. Popperova teorie vědy

1.1 Hlavní otázky v Popperově filosofii

V úvodu bych nejdříve ráda přiblížila některé z Popperových základních otázek. Prvním závažným problémem je metoda indukce, která je zastávána členy Vídeňského kruhu. Popper striktně nesouhlasí s názorem novopozitivistů, že empirické vědy by měly být charakterizovány induktivní metodou. Pokud se nad tím logicky zamyslíme, nemůžeme si být vůbec jisti, zda je správné, že z partikulárních tvrzení odvozujeme tvrzení univerzální. Singulárních tvrzení může být jakékoli množství, ale pokud z nich budeme vyvozovat obecný závěr, může se ukázat jako nepravdivý. Popper zde ukazuje svůj nejznámější příklad s bílými labutěmi: „Bez ohledu na to, kolik případů bílých labutí jsme pozorovali, neospravedlňuje to závěr, že všechny labutě jsou bílé.“¹ Může se nám zdát, že o pravdivosti singulárních tvrzení nás přesvědčuje a utvrzuje naše zkušenost. Lidé si myslí, že pravdivost univerzálních tvrzení známe z tvrzení singulárních, což by vlastně bylo to samé, jako kdybychom řekli, že univerzální tvrzení vychází z induktivních úsudků. Podle zastánců induktivní logiky bychom se neměli snažit zbavit vědu principu indukce, protože bychom dosáhli pouze zbavení vědy rozhodování o pravdivosti či nepravdivosti svých teorií. Samotný princip indukce může také obsahovat nejasnosti, protože by sám musel být univerzálním tvrzením. Toto by vedlo k nekonečnému regresi. Podle některých novopozitivistů induktivní usuzování spíše, než že by rozhodovalo o míře pravdivosti, nám ukazuje určitý stupeň pravděpodobnosti. Popper s ideou pravděpodobnosti nesouhlasí, protože pravděpodobnostní logika vede k nekonečnému regresi.

Ve druhém problému, který se týká eliminace psychologie, vysvětluje Popper hranice logiky. Podle Poppera počáteční stadium, tedy kdy se teorie teprve začíná tvořit a vznikají první myšlenky, nevyžaduje logickou analýzu, která vlastně ani není možná, protože nové myšlenky jsou spjaty spíše s psychologií. Logická analýza se zabývá otázkami platnosti a odůvodňování. V důsledku tohoto objevu bude Popper dále ostře rozlišovat mezi nově vznikajícími myšlenkami budoucí vědy a už fungujícími teoriemi.

Popper zkoumá také možnosti deduktivního testování. Porovnává čtyři různé metody testování. První je logické porovnávání důsledků mezi sebou. Druhé je zkoumání logické formy teorie. Třetí je srovnávání s jinými teoriemi. A cílem poslední metody je zjistit jak teorie obstojí v praxi. Podle Poppera je deduktivní testování teorií lepší možností. Z celku vyjmeme singulární tvrzení, která pak podrobujeme bedlivému zkoumání tím, že je porovnáváme s výsledky praktických experimentů. Pokud se zdají být singulární tvrzení v pořádku a přijatelná, pak teorie právě v této chvíli obstála. Teorie je ale podpořena jen dočasně. Vždy se mohou objevit nějaká

¹ Popper Karl R.. Logika vědeckého zkoumání. Oikoymenh: Praha, 1997. ISBN 80-86005-45-3

tvrzení, která ji zpochybní a zavrhnou. Pokud se teorie drží a překonává veškeré testy, říkáme, že se osvědčila.

1.2 Kritika logického pozitivismu

Popper ve svém hlavním díle „Logika vědeckého zkoumání“ vysvětluje svůj postoj proti indukci a nabízí řešení. Popper sám přiznává, že prvotní akt vytváření nějaké teorie je spjat spíše s faktorem psychologickým, než logickým. Termín „logika“ se objevuje v názvu jeho knihy v souvislosti s metodou testů, jimiž musí projít každá teorie, má-li obstát. U Poppera může jako teorie obstát jakákoli hypotéza nebo domněnka, pokud úspěšně projde všemi testy. Popper vystupuje proti tzv. Vídeňskému kruhu a odmítá všechny tři jejich stěžejní témata (indukci, verifikaci a logické zkoumání jazyka). Induktivní metoda vychází z těch nejjednodušších vět, tzv. elementárních nebo atomických vět. Jedná se o věty, které již nelze dál redukovat a jejich pravdivost je nezpochybnitelná (např. Vidím sklenici vody.). Pravdivost těchto vět dokazuje naše smyslová zkušenost. Tyto věty slouží jako základní stavební prvek pro tvrzení složitější. Složitější tvrzení můžeme považovat za vědecká, protože se dají vždy rozložit na elementární věty. Tvrzení je pravdivé tehdy, pokud se dá s konečnou platností verifikovat. Máme nějaké základní tvrzení, to je ověřeno naší smyslovou zkušeností a je považováno za pravdivé. Dále je možné jej rozšiřovat na složitější tvrzení.²

Podle logických pozitivistů by měla vědecká logika nahradit klasickou filozofii. Původní filozofické problémy by pak byly nahrazeny problémy jazyka. Logičtí pozitivisté považují problémy metafyziky za pseudoproblémy. Filozofii zaměřují spíše na kritiku jazyka a především nesmyslných otázek a vět (např. Heideggerova slavná věta: „Nic nicuje“.). Tyto otázky nejsou ani taky nepravdivé jako především nesmyslné a tudíž není možné je zodpovědět. Filozofie jazyka se zabývá tím, co je myslitelné a možné sdělit. Pokud něco do těchto hranic nespadá, pak to náleží do kategorie pocitu, který už je velmi individuální. Zároveň však Popper považuje metafyziku oproti vědě za něco podružného. Popper metafyziku zcela neodsuzuje, ale staví se k ní z vědeckého hlediska.

Se členy Vídeňského kruhu se Popper rozchází především v tom názoru, že protokolární věty jsou verifikovány naší bezprostřední zkušeností a tím mohou vědě poskytnout pevný základ. S názorem, že složitější tvrzení mohou být redukována na jednodušší a tím pádem může být lépe rozhodnuto o jejich pravdivosti, Popper nesouhlasí. Říká, že protokolární věty mají být záznamy našeho bezprostředního vnímání. Podle něj se jedná pouze o psychologismus, který je přeložený do vědeckého jazyka. Aby logičtí pozitivisté co nejvíce zvědecktili empirickou bázi, snaží se stanovit

²Parusniková, Z., Rozum – kritika – otevřenost, Praha – Filosofie, 2007, str. 21 – 23. ISBN 978-80-7007-253-0

co nejpřísnější pravidla. Ani to však podle Poppera nepomůže, protože není možné empirickou bázi zvědečtit.³

Popper kritizuje i pozdější nepovedené pokusy o odstranění psychologismu. Je tím myšlen Neurathův a Carnapův fyzikalismus, kdy protokolární věty nemají nic vypovídat o našich pocitech, ale zaměřují se čistě na fyzikální oblast. Tyto jevy mohou být pak pozorovány i dalšími lidmi. Kdyby se fyzikální jazyk přijal jako základní jazyk vědy, tak by se věda stala fyzikou a metafyzika by zcela ztratila svůj smysl.

Induktivní postupy považuje Popper za naprosto absurdní. Jak by mohlo být obecné tvrzení založené na několika jednodušších považováno za pravdivé a vědecké? Obecné tvrzení pak udává pravidla pro tvrzení jednodušší, ačkoli z nich samo vzešlo. Sami pozitivisté si všimli svého nedostatku a snažili se přijít s novým řešením. Obecné tvrzení by se mělo objevovat na pravdivostní škále 0 – 1. 0 by pak znamenala nejnižší pravděpodobnost a 1 nejvyšší. Popper toto východisko stejně neuznává a připadá mu nejlepší indukci úplně opustit. Místo zkoumání stupňů pravděpodobnosti hypotézy bychom se měli spíše zajímat o to, v jakých testech teorie dosud obstála a jaká je její odolnost přežití. Logičtí pozitivisté a Popper ovšem něco společného měli, byla tím demarkace. V této době byla vědecká teorie podporována a metafyzika upozaďována. Přicházela snaha zvědečtit filosofii. Teorie logických pozitivistů selhala z toho důvodu, že jako hlavní kritérium pro rozum předkládali indukci.⁴

1.3 Kritika induktivní metody

Nejprve bych ráda objasnila pojem indukce. Indukci chápeme jako něco, co z jednotlivých tvrzení vytváří tvrzení obecně platné. Indukce postupuje od známého k neznámému, od jednotlivého k obecnému. O jednotlivých tvrzeních předpokládáme, že je potvrzuje naše zkušenost, proto pak následuje vyústění v tvrzení obecné. Tato tvrzení můžeme nahlížet ze dvou stran – ze strany logické a psychologické. To, co se zde kritizuje a v čem spočívá největší problém, je pak právě samotné potvrzení obecných tvrzení, tedy těch, které už přesahují samotnou zkušenost. Popper absolutně odmítá názor, že obecná teorie může být zdůvodněna na základě empirických dějů, tedy že jakkoli velký je počet jednotlivých empirických událostí, nikdy bychom z toho neměli vyvozovat obecné tvrzení. Princip indukce nevyvozujeme z logických pravd, proto by neměl stát v základech vědy nebo teorie.⁵

Popper vystupuje proti pozitivistům, kteří tvrdí, že bez indukce se ve světě neobejdeme. Popper si myslí, že indukci vůbec nepotřebujeme a dokonce ji ve skutečnosti ani nepoužíváme.

³Parusniková, Z., Rozum – kritika – otevřenost, Praha – Filosofie, 2007, s. 24 – 26, ISBN 978-80-7007-253-0

⁴Tamtéž, s. 27 – 31.

⁵Parusniková, Z., Rozum, kritika, otevřenost, Praha, Filosofie 2007, s. 32 – 33, ISBN 978-80-7007-253-0

Pokud totiž máme nějaký návrh, který vyvrátíme a najdeme lepší řešení, tak se mylně domníváme, že se jedná o indukci, kdy na základě pozorování docházíme k obecnému závěru.

Popper nejprve ukazuje v bodech tvrzení, se kterými souhlasí.:

1. Neexistuje metoda objevu vědecké teorie.
2. Neexistuje metoda, jak dokázat pravdu vědecké hypotézy, tj. metoda verifikace.
3. Neexistuje metoda, jak dokázat, zdali je hypotéza „pravděpodobná“, nebo pravděpodobně pravdivá.⁶

Pak ukazuje svoje alternativy:

1. Vědecká metoda spočívá v testování empirických důsledků teorie.
2. Testování spočívá výlučně ve snaze hypotézu falzifikovat. Testy jsou tedy pokusy o vyvrácení.
3. Neúspěch falzifikačních pokusů nic k testované hypotéze nepřidává. Jestliže empirická evidence teorii nevyvrací, nevyplývá z toho žádné posílení teorie.⁷

Popper zde používá deduktivně falzifikační metodu. Mimo to, že je falzifikace pro Poppera základním metodologickým pravidlem, získává zde ještě nový rozměr. Tím, že zkoumá například růst vědění nebo problematiku poznání, se falzifikace stává také symbolem rozumu.⁸

Z Popperova řešení problému indukce vyplývá, že naše smysly nám nemusí ukazovat věci tak, jak skutečně jsou a mohou nás klamat. Problém indukce řeší pomocí principu falzifikace, kdy se falzifikace opírá o tzv. modus tollens. Modus tollens musí splňovat tyto podmínky: 1) Teorie musí obsahovat univerzální charakter tvrzení, např. „všechny labutě jsou bílé“. Tvrzení nesmí být příliš obecné, tedy takové, které nic nezakazuje, neboť se pak nedá falzifikovat, např. „existují bílé labutě“. 2) K univerzálnímu tvrzení musí být stanoveny podmínky, ze kterých vyvozujeme důsledky. Máme tedy například tvrzení nějakého zákona („všechna tělesa padají k zemi se stejným zrychlením“). Abychom případ mohli dále řešit, je třeba ho přiblížit tak, že specifikujeme např. čas, výšku, váhu těles. 3) Důsledky univerzálního tvrzení můžeme falzifikovat. Některé budou v rozporu s výsledkem testování. Důležitá jsou pro nás ta tvrzení, která si s teorií protirečí, mohou to být falzifikátory teorie. Každá vědecká teorie musí mít nějaké možné falzifikátory, protože jedině pak může být nazývána jako vědecká.

Popper trvá na tom, aby základní tvrzení mohla falzifikovat pouze hypotéza, která může projevit kritiku pouze na určité úrovni. Vědu by rozhodně neměly nahradit kdejaké smyšlené hypotézy. Dále Popper klade podmínku, že teorie nesmí zakazovat pouze nějakou určitou část, ale vždy celek. Používá zde termíny „událost“ a „výskyt“ a to v tom smyslu, aby byla zakázána nejen událost, ale i výskyt. Popper používá příkladu: „právě byla převržena sklenice vody“, který

⁶Tamtéž, s. 38.

⁷Tamtéž, s. 38 – 39.

⁸Tamtéž, s. 38 – 39.

představuje výskyt, a událost je pak „převržení sklenice vody“. Teorie tedy zakazuje jak výskyt, tak událost.⁹

Popper u pozitivistů kritizoval nejen teorii indukce, ale později stále více také předkládání jednoduchých teorií, které v testu lehce obstojí. Nelíbila se mu především jejich neschopnost riskovat a tedy to, že překládají tu teorii, která má co největší pravděpodobnost obstát. Tímto také upadal proces poznání a rozvoj vědění. Pozitivistické úsilí o verifikaci teorie vede ke slabým, nerozporným názorům, které jsou spíše obecné, a není moc šancí je vyvrátit. Čím obecnější a nic neříkající názory budou, tím spíše obstojí na měřítku pravděpodobnosti. Avšak podle Poppera tyto ustrašené názory nikam nevedou a díky přílišné jednoduchosti zakrňuje naše mysl, neboť naše tvůrčí myšlení a procesy poznání se rozvíjejí právě u složitějších operací.

1.4 Psychologický problém indukce

K tomuto problému se Popper dostává až kolem svého 70. roku života a nazývá jej tvorbou svého stáří. Dříve se spíše zabýval vymezením metodologických hranic falzifikace a této otázce proto věnoval podstatně méně času. Popper vystupoval s velmi radikálními tvrzeními, které nebylo snadné obhájit. Případ popření indukce se mu ještě povedl, ale problém objektivní epistemologie byl nelehký úkol. Pokud totiž má být něco objektivní, pak by to nemělo spadat do empirické psychologie, jako je tomu u epistemologie, která zkoumá poznávací procesy našeho vědomí. Popper se odklonil od původní myšlenky, že by měla věda stát na stabilních základech, a vytvořil nový negativní rozměr rozumu, jehož měřítkem je falzifikace. Popperova teorie bývá často přirovnávána k Darwinově teorii o přežití druhů. Podobně jako je tomu u Darwina, je tomu i u Poppera – také u něj „přežije“ ta nejsilnější teorie.¹⁰

Popper se snažil odstranit psychologismus z epistemologie a přišel s návrhem, že naše prvotní poznání se nemůže odvíjet od pozorování. Aby se mohl do epistemologie ponořit hlouběji, začal se věnovat Humovu problému, který řeší rozpor mezi subjektivní zkušeností jako stabilního základu pro vědu a měřítkem rozumu, který se ptá po logickém zdůvodnění. Rozum nám říká, že není možné, aby si na naší subjektivní zkušenosti budovala věda základy. Na základě neustále se opakujících procesů docházíme k určitému poznání. Z naší zkušenosti vyvozujeme závěry. Tato teorie se ale nedá nijak racionálně dokázat. Vždy si spojujeme v asociaci nějaký objekt a jeho povahu nebo vlastnosti, které na základě předchozí zkušenosti očekáváme (např. pták a létání). Toto psychologické tvrzení nikdy nemůžeme obhájit logickým způsobem. Ani není možné, aby věda neměla logické základy. Nemůžeme říct, že neustále se opakující zkušenost je něco víc a může pro

⁹Parusniková, Z., Rozum, kritika, otevřenost, Praha, Filosofia 2007, s. 41 – 42, ISBN 978-80-7007-253-0

¹⁰Tamtéž, s. 155 – 156.

teorii představovat pevný základ. Na druhou stranu toto tvrzení může představovat naprostou katastrofu pro přírodní vědy – jejich zákony jsme uznali za pravdivé na základě pozorování.

Indukce vychází z toho, že pravdivost či nepravdivost by se měla odvíjet od pozorovací zkušenosti. Otázkou je, zda jednoduchá tvrzení mohou představovat pevný základ pro tvrzení obecná. Vyvářeli bychom z toho, co známe, to, co neznáme. Zároveň je nutno připustit, že lidé si na určitou pravidelnost ve svém životě zvykli a vyžadují ji.¹¹

Popper Huma nazývá iracionalistou, protože jeho tvrzení, která vyzdvihují psychologismus, jsou v rozporu s logikou, tedy racionalitou. Hume iracionální přirozené pudy a racionální logiku nebere ani tak jako, že se vylučují, ale spíše, že se doplňují. Hume zastává názor, že lidská přirozenost a logický rozum fungují ve vzájemnosti. A stejně jako tento systém koexistence funguje v člověku, tak je tomu i s přírodou. Pokud bychom se podívali na Humovo pojetí přírody podobným způsobem, jako tomu bylo u Descarta, který přírodu přirovnával ke geometricky přesně střižené francouzské zahradě, viděli bychom spíše něco na způsob ne moc upraveného anglického parku. Hume říká, že je třeba se smířit se světem, který je nejednoznačný a ukazuje nám obě své „tváře“: jednu iracionální, která je přitahována naší přirozeností, a druhou rozumovou, ke které směřuje naše logika. Podle Huma bychom se na procesy přírodních dějů neměli dívat příliš skepticky. Sice nikde nemáme jistě a vědecky podloženo, že např. slunce zítra vyjde, ale je třeba přijmout určitou bezstarostnost, která nás vyléčí. Hume totiž přehnanou skepsi považuje až za nemoc duše. Toto Humovo východisko však podle Poppera není žádné řešení indukce. Podle Poppera by se vůbec neměly tyto dvě části spojovat dohromady. Popper vychází pouze z čisté logiky, kterou také pokládá za měřítko rozumu, a žádná lidská přirozenost by na to neměla mít vliv. Staré experimenty nemohou dát nikdy nové výsledky. Může se stát jedině to, že nové testy se postaví proti staré teorii. Stará teorie, i když je už překonána, může být stále v některých případech užitečná. Může se z ní totiž vycházet v těch případech, ve kterých obstála v minulosti. Pokud by se stalo, že by jednoho dne slunce nevyšlo, tak by se tu událost snažila věda nějakým způsobem objasnit. Mnoho fungujících teorií by se muselo změnit, zároveň by ty nové musely souhlasit se staršími.

V době po druhé světové válce byla filozofie logických pozitivistů velmi žádaná. Pro lidi byla důležitá jasná a přesná tvrzení. Proto pozitivisté usilovali o vytvoření takového jazyka, který bude poskytovat co nejjednodušší a zároveň verifikovatelné věty, které by vycházely ze zkušenosti. Popper nahrazuje induktivismus logických pozitivistů dedukcí a říká, že pozorování nemusí předcházet našemu očekávání a to z logických důvodů. Nesouhlas s indukcí ospravedlňuje Kantovým stanoviskem. Tento názor říká, že spíše, než bychom se poučili z pozorování, poučíme se z chyb, tedy z jednání. Neprovádíme tedy induktivní chování. Popper směřuje ke Kantovým myšlenkám týkajícím se apriorismu a na otázku, zda mohou domněnky vítězit, si i sám odpovídá.

¹¹Parusniková, Z., Rozum, kritika, otevřenost, Praha, Filosofia 2007, s. 157 – 161, ISBN 978-80-7007-253-0

Na všechny podněty nějakým způsobem smyslově reagujeme, nic nepřijímáme pasivně. Přirozeně toužíme po příbězích a vytváříme teorie. Ale ačkoli se lidé setkávají s podobnými situacemi, tak nereagují stejně. Většina vytvořených teorií tímto způsobem je pak stejně neúspěšná.¹²

1.5 Problém falzifikace

Popper uznává falzifikaci jako jediný logický postoj, ze kterého je možné vycházet při budování nějaké hypotézy. Falzifikace by se neobešla bez základních tvrzení, která jsou pro ni podstatná. Tato základní tvrzení, nebo-li tvrzení observační povahy, musí být testovatelná, dát se z teorie odvodit a musí být schopná teorii vyvrátit. Popperovi zde vyvstává problém ohledně absolutní pravdivosti, i kdyby se jednalo o to nejjednodušší tvrzení. Pokud něco subjektivně pozorujeme, bude potom sporné naše tvrzení převádět na objektivní fyzikalismus. Není tedy možné, aby takto převedené tvrzení stálo v základu vědy. Dalším problémem jsou univerzálie. Pokud tvrzení obsahuje univerzálie, nemůže být poznatelné pozorováním. „Každý popis používá univerzální jména (nebo symboly, nebo ideje); každé tvrzení má povahu teorie, hypotézy. Tvrzení, zde je sklenice vody' nelze verifikovat žádnou pozorovací zkušeností. ... Slovem ‚sklenice‘ například označujeme fyzikální tělesa, vykazující jisté zákonité chování, a totéž platí pro slovo ‚voda‘. Univerzálie nelze redukovat na třídy zkušeností.“¹³

K falzifikování teorie jsou zapotřebí observační tvrzení, ze kterých při falzifikování vycházíme. Abychom observační tvrzení mohli použít ke zboření teorie, tak musí být ta tvrzení nejdříve verifikována. Zde se setkáváme s paradoxem, kdy zjišťujeme, že verifikace, kterou Popper zakazuje, je vlastně potřebná k tomu, aby mohla být uskutečněna falzifikace. Protože Popper není stoupencem dogmatického falzifikacionismu, dostává se z tohoto problému celkem jednoduše. Popper si totiž nestojí za tím, aby teorie byla vyvrácena definitivními argumenty, ale „oddělil vyvrácení a důkaz vyvrácení“.¹⁴

Základní tvrzení nejsou označovaná za konečně pravdivá. Jakmile je dokáže nahradit nějaké jiné tvrzení, nebo ukáže-li se původní tvrzení jako nepravdivé je případ znovu otevřen. Falzifikace tedy nemá žádnou finální podobu a není zcela nezvratná. Popper vědu raději zakládá na zdůvodnění než na rozhodnutí. Není také jasné, proč bychom měli přijmout nové tvrzení, místo staré hypotézy, se kterou je v rozporu. Lipton říká, že „jestliže přijaté observační tvrzení protirečí hypotéze, nemůžeme důvodně tvrdit, že hypotéza je nepravdivá, ale pouze to, že buď hypotéza, nebo observační tvrzení je nepravdivé.“¹⁵

¹²Parusniková, Z., Rozum, kritika, otevřenost, Praha, Filosofia 2007, s. 160 – 164, ISBN 978-80-7007-253-0.

¹³Popper, K. Logika vědeckého zkoumání. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 83, ISBN 80-86005-45-3

¹⁴Cit. dle Parusnikové, z Lakatos, I., „Methodology of Scientific Research Programmes“, in: Lakatos, I., Musgrave, A. (eds.), Criticism and the Growth of Knowledge, Cambridge, Cambridge University Press 1970, s. 109.

¹⁵Cit. dle Parusnikové, z Lipton, P., „Popper and Reliabilism“, in: O'Hear, A., (ed.), Karl Popper. Philosophy and

Podle Poppera musí být základní tvrzení testovatelná pozorováním. Zde bývá nařčen kritiky, že pojem pozorování nás může zavádět do psychologismu. Popper se této kritice brání následovně. Pozorovatelnost spojuje s objektivismem a představuje ji jako fyzikální děj, ne jako subjektivní pozorování. „Základní tvrzení jsou tudíž – v materiálním způsobu řeči – tvrzeními o tom, že se nějaká pozorovatelná událost děje v určité individuální oblasti času a prostoru.“¹⁶

Pro přijetí nového základního tvrzení nemáme žádné dobré důvody. Podle Poppera nejde ale nikdy dobré důvody získat racionálně. Popper tedy žádné dobré důvody, kterými by se obhájily základní tvrzení, nemusí předkládat, protože podle něj neexistují. A ačkoli chybí racionalita při zdůvodnění základního tvrzení, tak to ale nezpochybňuje racionalitu celé vědy. Měli bychom brát na zřetel a smířit se s možností, že ani ta tvrzení, která vytvářejí falzifikaci a ničí původní teorii, nemusí být pravdivá a právě pravdivou teorii se snaží odstranit.

Otevřenost kritickému přezkoumání a nejistota poznání jsou hlavním znakem popperovské metodologie. Žádné testování nemá definitivního konce. Je lepší žít ve světě nejistot, než mít jistotu nějaké nepravdy.

Popperovy zásady bychom mohli shrnout tak, že všechny teoretické hypotézy, domněnky a teorie jsou ve formě zákazu. Vymezují se spíše negativně, tedy tím, co všechno daná teorie zakazuje. Dále je důležitý pokus o vyvrácení teorie. Teorie, které při tomto testování neobstojí, je třeba vyřadit. To je požadavek. Teorii, která obstojí, bychom neměli nazývat pravdivou, nýbrž jako momentální, dočasnou teorii, která zatím všechny pokusy o vyvrácení ustála a jeví se jako nejvíce pravděpodobná. Podle Poppera nemáme žádné rozumné důkazy pro to, abychom teorii přijali.

Popper se na rozdíl od Descartovy metodické skepse nesnaží dosáhnout plných jistot, ale naopak ukazuje, že nikdy není možné dosáhnout absolutní jistoty a že není třeba na hledání jistot lpět. Popper odmítá myšlenku, že je to rozum, který nás má utvrzovat v tom, které poznatky jsou pravdivé nebo nepravdivé. Nemáme jistotu, že nám rozum poskytuje a zaručuje nejlepší možné poznání. Popper ovšem používá racionální myšlení, když vyhodnocuje, která teorie má největší pravděpodobnost a je tedy dočasně platná. Racionalitu přijímá způsobem, že vyřadí všechny nepravdy. Teorie, které obstály, už dál nijak nezkoumá a nehodnotí. Tyto teorie zůstanou, ale rozum už o nich dále nic v pozitivním slova smyslu nevypovídá. Snaha o zdůvodnění není také dobré východisko, neboť každému zdůvodnění musí předcházet další zdůvodnění. To pak směřuje k nekonečnému regresu. Racionální jistotu nahrazuje Popper dosavadní pravdou, kterou považuje za návrh otevřený dalšímu testování.¹⁷

Problems, s. 33

¹⁶Popper, K. Logika vědeckého bádání. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 93, ISBN 80-86005-45-3

¹⁷Parusniková, Z., Rozum, kritika, otevřenost, Praha, Filosofía 2007, s. 49 – 50, ISBN 978-80-7007-253-0.

Popperovo pojetí racionality tedy neposkytuje žádné jistoty. Jeho svět je plný nejistot a nic není definitivní s konečnou platností. Sami si můžeme klást otázku, zda ve světě přeci jen nepotřebujeme něco stabilního, důvěryhodného, nějaké jistoty, které by nás podpořily v našem jednání, názoru. Popper na to odpovídá záporně. Nic nevíme jistě a ta jistota, která by potvrdila naše jednání, by se neměla kde brát. Rozum tedy v Popperově pojetí nic neodůvodňuje, pouze vyvrací.¹⁸

1.6 Universální pojmy a individuální pojmy

V souvislosti se základními tvrzeními používá Popper také pojem univerzální tvrzení. „Rozdíl mezi universálními a singulárními tvrzeními je těsně spjat s rozdílem mezi universálními a individuálními pojmy nebo jmény.“¹⁹

Individuální pojmy bývají charakterizovány pomocí vlastních jmen, nebo se přímo o vlastní jména jedná (např. Hrabal, Sněžka). Univerzální pojmy můžeme vysvětlit bez použití vlastních jmen. Někdy je ovšem možno použít takové univerzální názvy, např. „tento předmět zde“ ve spojení s použitím gest. Fráze „tento předmět zde“ je sice složena z univerzálních slov, ale tím, že na danou věc ukáží, ji „zindividualizují“. Důležité je, že individuální pojmy mohou být nejen pojmy prvků, ale také pojmy tříd. (Např. Kamarádčina kočka je prvek třídy pražských koček – individuální pojem a prvek třídy savců – univerzální pojem.) Pojem savec ovšem nemusí být vždy univerzální, záleží na tom, jak jej použijeme. V případě, že se slovo savec vyskytuje v souvislosti tvorů žijících na naší planetě, pak se bude jednat o pojem individuální. O univerzální pojem by šlo tehdy, pokud bychom o savci mluvili jako o fyzickém tělese.

Individuální pojem je takový pojem, v jehož definici se vyskytují individuální jména. O univerzální pojem se jedná tehdy, pokud individuální jména zcela chybí.²⁰

1.7 Striktně univerzální a existenciální tvrzení

Dále bychom měli vysvětlit, že univerzální tvrzení se nedefinuje pouze absencí individuálních jmen. Pokud použijeme např. univerzální slovo „labuť“ ve větě „všechny labutě jsou bílé“, pak je tvrzení také univerzální. Ale jsou i tvrzení jako: „existují bílé labutě“ nebo „některé labutě jsou bílé“, které také neobsahují individuální jména, ale za univerzální tvrzení bychom je považovat nemohli.

¹⁸Tamtéž, s. 51 – 54.

¹⁹Popper, K. R.: Logika vědeckého zkoumání. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 47, ISBN 80-86005-45-3

²⁰Popper, K. R.: Logika vědeckého zkoumání. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 47 – 52, ISBN 80-86005-45-3.

Termín „striktní“, který se objevuje už v názvu této kapitoly, je používán v souvislosti s tvrzeními, u kterých se absolutně neobjevují žádná individuální jména. Pro tato tvrzení Popper také někdy používá termín „čisté“.

Dále se objevují také tvrzení, která nazýváme striktně nebo čistě existenciální, např. „existují bílé labutě“, „existuje alespoň jedna bílá labuť“. Negované striktně univerzální tvrzení bude rovnocenné k tvrzení existenciálnímu, např. „ne všechny labutě jsou bílé“ bude to samé jako „existuje labuť, která není bílá“.

Přírodní zákony mají formu univerzálních tvrzení. Mohou být vyjádřeny ve formě negací, tedy tím, co „neexistuje“. Přírodní zákony se podobají spíše zákazům. Tyto zákony neříkají, že je něco tak a tak, spíše věci zakazují, popírají je. Tyto zákony mohou např. tvrdit: „Neexistuje perpetuum mobile“. Tato univerzální tvrzení jsou falzifikovatelná, protože bychom mohli přijmout singulární tvrzení: „Na tom a tom místě je zařízení, které je perpetuum mobile“. Oproti tomu existenciální tvrzení být falzifikována nemohou, protože žádné singulární tvrzení nemůže vyvrátit existenciální tvrzení: „Existují černé labutě“.

Obě tato tvrzení nejsou nijak omezena na čas a prostor. Proto nemohou být striktně existenciální tvrzení falzifikována. Není možné prohledat celý svět, abychom zjistili, že něco neexistuje, nikdy neexistovalo a existovat nebude. A z toho samého důvodu nemohou být striktně univerzální tvrzení verifikována, také nemůžeme prohledat celý svět, abychom zjistili, že neexistuje nic, co by porušovalo zákon. Kdykoli by se zjistilo, že někde něco takového existuje, bylo by tím univerzální tvrzení falzifikováno a stejně tak striktně existenciální tvrzení verifikováno.²¹

1.8 Problém empirické báze

Na rozdíl od ostatních problémů, které spadají do oblasti bádání, je problém empirické báze výlučně spjat s teorií poznání. V této kapitole se budeme především zajímat o úzkou spojitost mezi smyslovými zkušenostmi a univerzálními tvrzeními. Mělo se totiž za to, že smyslová zkušenost poskytuje určité odůvodnění univerzálním tvrzením, nebo-li, že univerzální tvrzení mohou být na těchto zkušenostech založena. Souvislost mezi smyslovým vnímáním a univerzálními tvrzeními nebyla lehce objasnitelná a zdála se být přijatelnější verze, že tvrzení jsou vysvětlitelná zase tvrzeními. Podle Poppera je možné nalézt řešení jedině oddělením psychologických aspektů, jako jsou např. naše přesvědčení či subjektivní zkušenost od sféry vědecké objektivity.²²

Popperovo pojetí termínů „subjektivní“ a „objektivní“ se liší od Kantova pojetí. Kant termín „objektivní“ používá tehdy, když má být dané tvrzení pochopeno kýmkoli bez ohledu na rozdíly.

²¹Tamtéž, s. 52 – 55.

²²Popper, K. Logika vědeckého bádání, Praha: Oikoymenth, 1997, s. 22 – 23, ISBN 80-86005-45-3.

„Je-li něco platné pro každého, kdo má svůj rozum, pak důvody toho jsou objektivní a dostatečné.“²³ Podle Poppera vědecké teorie nejsou nikdy zcela zdůvodnitelné, ale jsou testovatelné. „Objektivita vědeckých tvrzení spočívá ve faktu, že mohou být intersubjektivně testována.“²⁴ Termín „subjektivní“ je u Kanta záležitostí našich osobních pocitů přesvědčení a jejich intenzity. Popper však tvrdí, že subjektivní přesvědčení nemohou zdůvodnit vědeckou teorii. Dokonce ani nezáleží na intenzitě našeho přesvědčení. Ať jsem si svým tvrzením jist absolutně nebo o něm pochybuji, tak věda mé osobní přesvědčení nemůže přijmout.²⁵

Pokud se budeme držet požadavku objektivity, pak tvrzení, která náleží do oblasti empirické báze, musí být také objektivní a intersubjektivně testovatelná. Tzn. z tvrzení, která se mají testovat se můžou odvodit další testovatelná tvrzení. Z toho nám vyplývá, že ve vědě nejsou žádná tvrzení s konečnou platností, ale tvrzení, která mohou být kdykoli testována a falzifikována.

1.9 Perceptuální zkušenost

Popperova teorie odmítá nauku perceptuální zkušenosti, tedy takovou nauku, kdy jsou empirické vědy redukovatelné na smyslové vjemy a tím na naši smyslovou zkušenost. Problémem empirické báze se zabýval především myslitel Fries. Tvrdil, že pokud nebudeme tvrzení vědy přijímat dogmaticky, musíme je zdůvodnit. Pokud se na zdůvodnění podíváme z logického hlediska, vyplývá nám, že tvrzení musí být zdůvodněno opět tvrzením. Ovšem zdůvodňování všech tvrzení jinými by vedlo k nekonečnému regresu. Fries se chtěl vyhnout jak dogmatismu, tak nekonečnému regresu a uchýlil se proto k psychologismu. K učení, že tvrzení mohou být zdůvodněna také smyslovou zkušeností. „Učil, že ve smyslových zkušenostech máme, bezprostřední poznání: tímto bezprostředním poznáním můžeme zdůvodňovat naše, zprostředkované poznání - zkušenost, vyjádřenou v symbolismu nějakého jazyka. A toto zprostředkované poznání ovšem tvrzení vědy zahrnuje.“²⁶

Naše poznání je značně závislé na smyslovém vnímání, protože pouhé myšlení nám o světě faktů moc neřekne. Jediným zdrojem poznání empirických věd by tedy měla být právě smyslová zkušenost. Např. k rozlišování barev nám právě pomáhá smyslové vnímání. Nedostatek této teorie je problém indukce, protože každé vědecké tvrzení, které proneseme, je založeno na nějaké předchozí jistotě.

²³Tamtéž, s. 24.

²⁴Tamtéž, s. 24.

²⁵Tamtéž, s. 24 – 28.

²⁶Popper, K. Logika vědeckého bádání. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 82, ISBN 80-86005-45-3.

1.10 Problém koroborace

Pro situaci, kdy odvážné teorie obstojí před falzifikací, používá Popper termín „koroborace“. Mnozí termín „koroborace“ mohou připodobňovat k termínu „konfirmace“, tedy k potvrzení nebo utvrzení, jako se používá v logickém pozitivismu. K tomu se Popper nemůže uchýlit, neboť zde se počítá s prvkem indukce, kdy s tvrzením, které se jako dobré ukázalo v minulosti, počítáme, že v budoucnosti opět nezklame. Popper svůj pojem koroborace od pojmu logických pozitivistů velmi vymezuje a tvrdí, že tyto pojmy nemají nic společného. Popper se totiž zcela zřiká induktivních postupů, podle kterých pozitivisté postupují. Koroborace v Popperově smyslu se vztahuje k minulosti, nikoli k budoucnosti. Říká nám, že teorie obstála, tedy, že zatím nebyla falzifikována. Ale tím, že je nějaká teorie koroborována, se vlastně neposune nikam dál a nedostane žádný status jistoty, je na tom úplně stejně jako jakýkoli neproověřený dohad. Obě mohou být v dalším okamžiku falzifikovány. Pokud není rozdíl v koroborované teorii a teorii dosud nefalzifikované, k čemu celá koroborace vlastně je? Popperovi kritici zde také upozorňují na prvek indukce, který se podle nich v Popperově koroboraci vyskytuje. Pokud totiž teorie v nějakých testech v minulosti obstála, tak její minulé pozitivní hodnocení nám dává rozumné důvody pro její přijetí. Navíc očekáváme, že bude ještě lepší, než teorie, které žádným testováním neprošly.

Na Popperovu obhajobu bývá řečeno, že v jeho koroboraci nejsou žádné prvky indukce. Neobsahuje pozitivní výpovědi a ani neříká, že minulé pozitivní výpovědi by měly přetrvávat nadále. Koroborace tedy teorii nedává žádnou jistotu, nic k ní nepřidává. I když je teorie koroborována, tak i nadále má status domněnky. „Pokoušíme-li se ocenit stupeň koroborace nějaké teorie, můžeme někdy uvažovat takto. Její stupeň koroborace vzrůstá s počtem instancí, které ji koroborují. Zde zpravidla přisuzujeme prvním koroborujícím instancím mnohem větší význam než těm pozdějším: jakmile je nějaká teorie jednou dobře koroborována, další instance zvyšují její stupeň koroborace jen velmi málo. Toto pravidlo však dost dobře neplatí, jestliže se tyto nové instance velmi liší od instancí dřívějších, to jest jestliže koroborují teorii v nové oblasti aplikací.“²⁷

Popper přiznává, že pokud teorie nemůže poskytnout nic nového a nijak se neodlišuje od dosud nefalzikované teorie, tak vlastně k ničemu není. V klasickém modelu teorie posuzuje rozum a vybírá je podle stupně jejich potvrzení. Popper ovšem přichází s naprosto novým a odlišným tvrzením – k potvrzení nebo přijetí teorie neexistují žádné dobré důvody. Podle něj nezáleží na koroboraci jako takové, ale na testování. V induktivismu je potvrzení konečným cílem, oproti tomu u Poppera se jedná o určitý druh stadia, který není ukončen.²⁸

Popper svým kritikům přiznává souhlas ohledně prázdnoty koroborace, ale nepřipouští zhroucení racionalismu. „Rozvinul filozofii falzifikacionismu do podoby obecnějšího kritického

²⁷Popper, K., Logika vědeckého zkoumání, Praha, Oikoymenh, 1997, s. 291, ISBN 80-86005-45-3.

²⁸Tamtéž, s. 291 – 292.

racionalismu a racionalismus tak odvolal ideál hledání pozitivní jistoty nebo jeho náhražek, protože místo toho zdůraznil sílu negativního kriticizmu.²⁹

Pokud koroborace teorii nepřidá na pravdě, tak proč bychom měli dávat přednost právě teorii koroborované? Kritici upozorňují, že koroborovaná teorie může být falzifikována právě ve chvíli, kdy ji přijmeme a začneme podle ní jednat. Podle Popperových kritiků není dobré upřednostňovat koroborovanou teorii, neboť je zde stejné riziko selhání jako u teorie vyvrácené. Ptají se, k čemu je vůbec dobré koroborovanou teorii přijmout. Můžeme přeci přijmout i nekoroborovanou teorii a považovat ji za pravdivou, dokud nebude vyvrácena.³⁰

Podle Poppera může být to kritérium, podle kterého dáváme přednost jedné teorii před jinou, pouze obsah teorie. Staví koroboraci a konfirmaci spolu s teorií pravděpodobnosti na opačné strany. Upřednostňuje obsahovou stránku teorií, nejde mu o váhu jejich potvrzení. Cílem vědy by pak mělo být rozšiřování a obohacování novými poznatky, ne obhajování vlastních názorů. Pokud máme několik koroborovaných a soupeřících teorií, tak vybereme tu, která má nejzajímavější obsah a tím i nejvíce obohacuje naše poznání. Popper si o vznesení kritiky na svoji teorii přímo říkal. Termín koroborace k tomu vybízí, neboť značí potvrzení ještě silněji, než jak je tomu u konfirmace. Vše pak vypadá ještě složitěji, když se snaží vysvětlit, že koroborace vlastně není koroborací.

Pokud se zaměříme na souvislosti pravděpodobnostní hodnoty a koroborované teorie, tak zde Popper nehovoří o tom, že by koroborovaná teorie měla být označena za pravdivou. Pokud nazve teorii jako pravdivou, neznamena to, že by ji nějakým způsobem verifikoval, ani netvrdí, že má oproti ostatním větší šance na přežití. Pokud má být teorie přijata, není třeba žádných rozumných důvodů, na které by se mohla teorie odvolat.

Pokud přijmeme koroborovanou teorii, nejedná se o její přijetí v pozitivním slova smyslu, ale přijímáme ji spíše na základě toho, že nemáme důvod ji odmítnout. Všechny teorie, které doposud obstály a nebyly vyvráceny, jsou kandidáty na pravdu. Popper jako jeden z prvních tvrdí nemožnost dosáhnout jisté pravdy, zároveň však je zbytečné podle něj věnovat pozornost pravdám neúplným. Pokud máme dvě teorie, z nichž první je vyvrácena a druhá ne, pak Popper postupuje odlišným, pro něj však zcela typickým způsobem. Při jeho postupu by neznamenal, že bychom dávali přednost teorii nevyvrácené před vyvrácenou. Vyvrácená teorie je už eliminována a zbývá nám pouze jedna. V jeho pojetí nejde ani tak o upřednostňování teorie, jako spíš o to, která zbyde.³¹

²⁹Cit. dle Z. Parusnikové: Miller, D., „Do We Reason When We Reason, or Do We Think?“, *Learning for Democracy* 1, 2005, 3, s. 57 – 80, viz. s. 63.

³⁰Parusniková, Z., *Rozum, kritika, otevřenost*, Praha, *Filosofia* 2007, s. 60, ISBN 978-80-7007-253-0.

³¹Parusniková, Z., *Rozum, kritika, otevřenost*, Praha, *Filosofia* 2007, s. 62 – 69, ISBN 978-80-7007-253-0.

2. Popperova politická filosofie

Druhou část své bakalářské práce zaměřím zejména na otázky týkající se společnosti, na problémy, se kterými byly konfrontovány nejen minulé společnosti, ale které mají značný dopad i na nynější dobu. Budu vycházet především z Popperova díla *Otevřená společnost a její nepřátelé I.* a budu se zabývat Popperovými hlavními myšlenkami v tomto díle. Popperovy teorie vědy. Pokud se snažíme analyzovat problémy společnosti, je třeba se vrátit na úplný počátek dějin, proto v mé práci nebudou chybět ani významné myšlenky zejména Platóna, ale také Hérakleita a názory jiných důležitých myslitelů. Ačkoli se historicismu Popper věnuje především v díle *Bída historicismu*, i skrze *Otevřenou společnost* se tohoto tématu lehce dotýká.

2.1 Historicismus

Jednotlivec se zajímá o svět především v souvislosti se sebou samým. Určité procesy a děje ve svém životě bere jako danost. Filozof nebo sociální vědec musí na svět pohlížet více objektivně, jakoby z nadhledu. Nezajímá se příliš o jednotlivce, ale o celek (např. o velké národy se svými velkými vůdci, velké ideje). Pokud filozof nebo sociální vědec podle historicismu takto celkově na svět nazírá a pochopí historické zákony, může i úspěšně některé historické procesy předpovídat. Podle Poppera historicismus nic užitečného nepřináší. Vadí mu, že se historické myšlenky začaly brát za samozřejmé, aniž by byly podrobeny kritice. Historicismus by se dal ilustrovat i méně abstraktním příkladem, jako je teorie o vyvoleném národu. Podle této nauky má historický vývoj v rukou bůh. Jako příklad zvolil tuto nauku Popper proto, že se podobá jiným dvěma teoriím: 1) Teorii rasismu a fašismu, kdy podle rasismu ovládne zemi vyvolená rasa. 2) Marxistické teorii, která se snaží vytvořit beztřídní společnost, která zemi převezme. „Obě teorie zakládají své historické předpovědi na interpretaci dějin, která vede k objevu zákona jejich vývoje. V případě rasismu je považován za jistý druh přírodního zákona: biologická nadřazenost krve vyvolené rasy vysvětluje minulé, současné a budoucí dějiny, jež nejsou ničím jiným než zápasem ras o nadvládu. V případě Marxovy filosofie dějin se jedná o zákon ekonomický: celé dějiny mají být vyloženy jako zápas tříd o ekonomickou nadvládu.“³²

2.2 Hérakleitova myšlenka změny

Před Hérakleitem by se dalo k teorii o vyvoleném národu přirovnat pouze učení Homérovo. V jeho spisech však nevystupoval pouze jeden bůh, ale několik bohů. Jak v židovské, tak

³²Popper, K., *Otevřená společnost a její nepřátelé I.*, Praha: Oikoymenh: 2011, s. 23, ISBN 987-80-7298-272-1.

v homérské nauce veškeré dění zásadně ovlivňuje bůh nebo bohové, ale zakončení zůstává v homérské nauce skryto.

Hérakleitos přišel s naprosto novou myšlenkou, která se do té doby v Řecku neobjevila – byla to myšlenka změny. Filozofové se do této doby zajímali spíše o to, z jaké látky je vytvořen svět, než o probíhající procesy. Hérakleitos zavrhl dosud přijímanou myšlenku stabilního světa a prohlásil, že: „vše plyne a nic netrvá v klidu“. K této nové myšlence přivedlo Hérakleita určitě také to, že se nezajímal pouze o přírodu, ale také o politiku té doby. Hérakleitos zastával protidemokratický postoj. Lid nemá vládnout, může pouze bojovat o zákon, podle kterého vládne pouze jeden. Sám historicismus se vyznačuje především změnou. Myšlenka pouhé změny byla pro řadu historicistů děsivá. Báli se ztráty stabilního světa, a proto se uchýlovali k názoru, že za veškerou změnou stojí stabilní a neměnný zákon. Stejně tak tuto myšlenku zastával i Hérakleitos, protože mu připadalo nepřijatelné, že by měl mít chaos moc nad veškerým děním.

Byl to také Hérakleitos, kdo přišel na to, že právě oheň je pralátkou všech věcí. Právě tento živel vykazoval mnoho společných rysů s teorií změny. Všechny věci jsou proměnou ohně. Plamen je vlastně neustálý proces. Všechno je neustále v procesu a mění se, stejně tak jako oheň. Na konci vše oheň pohltí. Oheň v Hérakleitově pojetí představuje jakéhosi soudce. Svár či boj může za jakoukoli změnu. Ať už boj dopadne jakkoli, považuje jej Hérakleitos za spravedlivý. Boj totiž staví nade vše a považuje ho za morální soud. Proces změny popisuje Hérakleitos tak, že věc, která se mění, ztratí jednu vlastnost a místo ní získá vlastnost opačného charakteru (např. chladné se otepluje, teplé se ochlazuje). Hérakleitos je fascinován proměnou zcela opačných prvků a tvrdí, že vše funguje v harmonii. Vše je jedno a totéž, i zdánlivě protichůdné prvky.³³

2.3 Platón

Platón se narodil během peloponéské války, která skončila, až když dosáhl 24. roku života. Touto nepříliš šťastnou událostí byl značně ovlivněn a mělo to tedy určitý dopad i na jeho díla. Podobně tomu bylo i u Hérakleita. Základem jak Platónovy, tak Hérakleitovy filozofie je, že vše (od věcí až po společnost) podléhá změně. Hérakleitos (podobně jako většina historicistů) se bál přijmout chaos jako zákon všeho, odmítl nahradit kosmos chaosem a uchýlil se spíše k myšlence, že všem změnám vládne neměnný zákon. Platón stejně jako Hérakleitos byl přesvědčen, že změna se týká úplně všeho, proto Platón dále přišel s myšlenkou, že každá věc, která podléhá zkáze, je pouhou kopií věci neměnné a dokonalé, která zániku nepodléhá. Tato myšlenka je známá jako teorie idejí a je hlavním tématem Platónovy filozofie. Podle Platóna je možné pozměnit zákony historicismu a to tak, že se budeme pokoušet zadržet změnu. Stát pak nebude dokola podléhat

³³Popper, K., Otevřená společnost a její nepřátelé I., Praha: Oikoymenh: 2011, s. 24 – 30, ISBN 987-80-7298-272-1.

předurčeným změnám a režimům a stane se z něj dokonalý stát. Oproti tomu podle plně rozvinutého historicismu není možné zákony jakkoli změnit, předejít jim nebo je pozastavit. Ať se bude člověk snažit sebevíc do situace nějakým způsobem zasáhnout a poupravit ji ve svůj prospěch, vždy jí vlastně vyjde vstříc. Jako tomu bylo v příběhu o Oidipovi.

2.4 Sociální inženýr versus historicista

Sociální inženýr věří v to, že člověk má osud ve svých rukou, nepátrá po žádném předurčení. Právě proto, že má člověk osud ve svých rukou a je svým pánem, může jej do značné míry ovlivňovat. Oproti tomu historicista myslí, že je nutné nejprve odhadnout průběh budoucích dějin a teprve podle toho jednat. Základem politiky jsou podle historicisty nezměnitelná fakta, podle kterých je nutné jednat. Sociální inženýr věří tomu, že politiku je možné konat v souladu s našimi tužbami a potřebami. Zároveň bychom měli vědět, co máme konat pro to, abychom se např. vyhnuli finanční krizi nebo ji způsobili.

Rozdíl mezi postojem historicisty a sociálního inženýra jde ještě lépe vidět na jejich přístupu k sociálním institucím (policie, vláda, pojišťovna). Historicista zkoumá instituce z hlediska jejich dějin, dívá se, co nám momentálně přinášejí a čím obohatí naši budoucnost. Zajímá se také o to, za jakým účelem byly instituce vytvořeny. Sociálního technika původ institucí, ani jejich záměr vůbec nebude zajímat. Řeší spíše to, jak je daná instituce v souladu s našimi cíli. „Za příklad sociální instituce si můžeme vzít policii. Někteří historicisté ji mohou označit za nástroj na ochranu svobody a bezpečnosti, jiní za nástroj třídní nadvlády a útlaku. Sociální inženýr či technik by naopak mohl navrhnout opatření, která by z ní učinila vhodný nástroj k ochraně svobody a bezpečnosti, a mohl by také navrhnout, jak z ní učinit mocnou zbraň třídní nadvlády“.³⁴ Pokud bych charakteristiku těchto dvou postojů měla shrnout, řekla bych, že sociální inženýrství se o sociální instituce zajímá z toho hlediska, jak nám mohou posloužit, jak vyhovují našim cílům. Historicista zase řeší původ institucí, např. proč vznikly.³⁵

Spojení těchto dvou postojů se vyskytuje také a nacházíme jej především v dílech Platónových, která se zaměřují na politickou a sociální filozofii. „Spojuje některé dosti nápadné a v popředí stojící technologické rysy s pozadím, jemuž vévodí složitá kompozice typicky historicistických rysů“.³⁶ Spojení výše zmíněných postojů není pouze Platónovou výsadou, ale rovněž to můžeme najít i u dalších filozofů. Tento přístup vypadá u Platóna následovně: 1) Snaží se obejít neustálý historický vývoj, který je typický pro Hérakleita. 2) Předpokládá, že se mu vyhne, pokud vytvoří dokonalý stát, ve kterém nebude probíhat změna. 3) Model dokonalého státu

³⁴Popper, K. R. Otevřená společnost a její nepřátelé I., Praha: Oikoymenh, 2011, s. 36, ISBN 978-80-7298-272-1.

³⁵Tamtéž, s. 35 – 37.

³⁶Tamtéž, s. 37.

nalezneme v minulosti. Čím dále do minulosti půjdeme, tím dokonalejší bude. První stát byl dokonalý. Ostatní státy, které vznikaly po něm, byly pouze jeho degenerovanými potomky.

Podle Platóna je změna zlá a klid božský. Klid směřuje k dokonalosti, kdežto změna ke zkáze. Uznává ovšem, že změnou může stát i lépe prospívat, např. pokud je na tom stát hodně špatně, že se zdá změna jako jediné, nebo nejlepší možné řešení. Na počátku dějin byl dokonalý stát a pro Platóna tedy nebylo jednoduché vysvětlit první změnu. Platón podává vysvětlení, že se tato změna proběhla díky nějaké přírodní katastrofě. V Platónově dokonalém státu vládne skupina nejmoudřejších a bohu nejpodobnějších mužů. Ve chvíli, kdy nastane změna, se do společnosti dostává sobecké, materiální chování. A po dokonalém státu nastupuje vláda timokracie, neboli vláda ctižádostivých šlechticů. Tato vláda je dokonalému státu nejvíce podobná. Hlavní rozdíl mezi timokracií a dokonalým státem je v tom, že se v timokracii objevuje prvek rozporu. Na některého muže je vyvíjen nátlak, aby byl více ctižádostivý a tím pádem i vynikal. Je zde konflikt mezi ctností a penězi a mezi vládnoucími se vytváří nerovnost. Pokud se jeden bude snažit více než ostatní, bude chtít vynikat, mít více peněz, tak toto chování vyústí v oligarchii. Úplná oligarchie nastává v tom okamžiku, kdy je zákonem dáno, že nesmí vládnout nikdo, kdo nevlastní majetek určité výše. V případě nutnosti neváhá oligarchická vláda použít násilí. Časem dochází až k válce mezi bohatými a chudými. Pokud zvítězí chudí, vzniká demokracie. Platón popisoval demokraty jako lidi, kteří se zajímají především o zábavu, jsou rozmařilí a lehkomyšní.³⁷

2.5 Platónova teorie idejí

Platón se řadí mezi první sociální filozofy. Sociální problematiku Platón chápal skrze své idealistické teorie, a proto bych zde ráda věnovala nějaký prostor právě Platónově nauce o idejích.

Tento svět, jak ho dnes vidíme, je pouhou kopií světa, potomkem světa dokonalého, který se nachází ve světě idejí. Všechny smyslové věci, které podléhají procesu změny a nakonec i zkáze jsou nedokonalými kopiemi svých dokonalých pravzorů. Všechny dokonalé, původní věci Platón nazývá „formou“, „vzorem“, nebo „ideou“. „Idea“ nepředstavuje žádnou myšlenku, jedná se o skutečnou věc, mnohem skutečnější, než jsou věci podléhající rozkladu. Ideje jsou věčné a nevyskytují se v prostoru a v čase. Protože mají vztah k nedokonalým věcem, musely být s prostorem v kontaktu na počátku času. Smyslové věci se musí originálům nejen podobat, ale také by měly nosit stejný název. Smyslové věci vznikají otiskováním idejí do samotného prostoru. Jedná se o abstraktní prostor – mezi nebem a zemí. Platón rozlišuje „tři druhy: to, co vzniká, to, v čem vzniká, a to, co je vznikajícímu vzorem“³⁸. To, co vzniká, přirovnává k dítěti, v čem to vzniká, k matce, a to, co je vzorem, k otci. Vždy musí existovat pouze jedna idea věci. Kdyby byly ideje

³⁷Popper, K. R. Otevřená společnost a její nepřítel I., Praha: Oikoymenh, 2011, s. 37 – 38, ISBN 978-80-7298-272-1.

³⁸Popper, K. Otevřená společnost a její nepřítel I., Praha: Oikoymenh, 2011, s. 39, ISBN 978-80-7298-272-1.

dvě (např. dvě ideje skříně), musela by existovat idea další, která by jim byla nadřazená a byla pro ony dvě ideje vzorem. Na základě teorie idejí si také Platón vytvořil představu o vzniku a původu světa. Pokud si jsou nějaké smyslové věci podobné, tak proto, že mají nějakou ideu společnou, např. ideu hranatosti, kulatosti, zelenosti.³⁹

2.6 Formy vlády

Podle Platóna je změna zlá a klid božský. Rozkladu se však může vzepřít jak něco velmi dobrého, tak i něco upadajícího, např. velmi špatná obec. Platón uznává, že není nemožné, aby nějaký stát dosáhl změnou lepších výsledků. Změna by pak už neměla dále pokračovat a věc by se tak měla uchovat. Na počátku dějin byl dokonalý stát a pro Platóna tedy nebylo jednoduché vysvětlit prvotní změnu. Tato změna mohla nastat nějakou nenadálou přírodní katastrofou, např. zemětřesením. V Platónově ideálním státě vládne skupina nejmoudřejších a bohu nejpodobnějších mužů. Ve chvíli, kdy přijde změna, se dostává do společnosti sobecké a materiální chování. Do vedení se po dokonalém státě dostává timokracie (neboli vláda ušlechtilých). Tato vláda se nejvíce podobá ideálnímu dokonalému státu. Hlavní rozdíl mezi dokonalým státem a timokratickou vládou je v tom, že v timokracii se začíná objevovat prvek nestability. Např. na některého muže je vyvíjen větší nátlak, aby byl více ctižádostivý a tím pádem i vynikal mezi ostatními. Začíná konflikt mezi ctností a penězi a vzniká nerovnost. Počinání, kdy se jeden snaží vynikat mezi ostatními, chce mít více peněz, snaží se být lepší a úspěšnější, směřuje pouze k oligarchii. Oligarchie pak definitivně nastává přesně v ten okamžik, kdy je nařízen zákon, že nesmí vládnout nikdo, jehož majetek nedosahuje určité výše. V případě nutnosti neváhá oligarchická vláda použít i násilí. Tímto chováním dochází až k válce mezi bohatými oligarchy a chudým lidem. Pokud zvítězí chudí, vzniká demokracie. Platón popisoval demokraty jako lidi, kteří se zajímají o zábavu, jsou rozmařilí a lehkomyšní. Tak moc se bojí toho, aby nad nimi nebyl žádný vládce, že nemají žádný smysl pro zákon. Nejednoduchá situace také nastává v případě otroků, kteří by měli stejné podmínky jako jejich páni. Přejít demokracie v tyranii se uskuteční, pokud boje mezi chudými a bohatými rostou. Vůdce slibuje lidu svobodu, avšak vzápětí ji vystřídá útlak a omezování. Tyran si kolem sebe shromažďuje skupinu strážců a spřízněnců. Když už začíná mít nad lidem plnou moc, chystá jednu válku za druhou a vytváří iluzi, že ho lid potřebuje. Tyranie je pro Platóna úplně nejhorší možnou vládou. Platón pak ještě rozlišuje mezi vládou jednoho a většiny, kdy režimy jako monarchie, aristokracie a konzervativní demokracie se blíží dokonalému ideálu a pak tři naprosto zvrácené formy vlády: tyranie, oligarchie a zvrácené podoba demokracie.⁴⁰

³⁹Tamtéž, s. 37 – 40.

⁴⁰Popper, K. Otevřená společnost a její nepřítel I., Praha: Oikomenh, 2011, s. 47 – 50, ISBN 978-80-7298-272-1.

2.7 Ideální stát

Přestože Platón tvrdí, že při popisu dokonalého státu vychází zásadně z minulosti, Popper v jeho dílech vidí snahu o popis budoucnosti. Ne všechny rysy a vlastnosti historického státu totiž spadají do historické doby. Při popisu ideálního státu se Platón inspiroval především u Kréty a Sparty. Tyto státy splňovaly požadavky nejen svou historičností, ale také tím že se daly zadržet.

Nyní se ještě budu věnovat tomu, jak Platón řeší některé typické otázky, které se týkají státu a společnosti. Důležitá a rozporuplná je zejména otázka třídního boje. Protože Platón ve svém popisu ideálního státu vychází z athénské a spartské politiky, bude i jeho ideální stát rozdělen do kast. Vládnoucí třída nejen že bude mít tak obrovskou moc, že nebude možné ji ohrozit, ale bude mít taková privilegia jako je nošení zbraně, výborné vzdělání, různá politická práva. Platón se obává toho, aby třída s nejvyšší mocí příliš nezvlčela a třídy pod sebou si nechtěla zotročit. Dochází k závěru, že pokud bude vláda jednotná, nemůže se nic stát.

V Platónově dokonalém státě jsou tři třídy: vládci, jejich ozbrojení pomocníci – bojovníci a pracující třída. Dalo by se říci, že třídy jsou dvě: vzdělaní, ozbrojení a vládnoucí vůdci a podřízení pracující. Platón se však vždy ve svých dílech zaměřuje především na vládce a proto i této skupině věnoval pozornost a rozdělil ji. O podřízené nemá zájem, takže tuto skupinu již více nerozděloval. Vyšší třída by se dokonce o nižší neměla nijak zajímat a starat, ani by jim neměla stanovovat žádné zákony. Popper také uvádí na pravou míru Platónovy myšlenky týkající se otroctví. Otroci v Platónově dokonalém státě jsou, Platón je však spíše nazývá „zaměstnanci“. Z některých Platónových textů je patrné, že opovrhuje těmi, kteří se uchylovali ke zrušení otroctví. Když Platón popisuje timokracii, můžeme si mimo jiné také všimnout vztahu vládců a otroků v dokonalém státě. Platón píše, že v timokracii se k otrokům chovají náležitě krutě a lidé, kteří dosáhli ještě vyššího vzdělání, jimi značně opovrhují (vyššího vzdělání lze dosáhnout už jen v dokonalém státě). Z toho Popper usuzuje, že v dokonalém státě se s otroky nejedná nijak zvlášť krutě, ale jsou ve značném opovržení.⁴¹

Aby se nižší třída nestala pro vládce nebezpečná, je třeba ji držet „zkrátka“. Důležité je také udržet jednotu vládců – té lze dosáhnout především tím, že u nich nebude existovat soukromý majetek. Společné je pak nejen vlastnictví majetku, ale také ženy a děti. Institut rodiny by totiž také mohl vést k nejednotě mezi vládci. Aby se poddaní nemohli nijak vzbouřit, je důležité, aby propast mezi nimi a vládci byla co největší. Za žádných okolností nesmí dojít k mísení mezi třídami. Popper Platónovi vytýkal, že jeho stát schvaloval také zabíjení novorozenců. Tato činnost ve Spartě normálně fungovala, a protože Sparta byla jedním z prvních států, tedy nejbližší státu dokonalému, přijal Platón tuto myšlenku také pro svůj ideální stát. Tento čin si Platón hájí tak, že s lidmi

⁴¹Tamtéž, s. 56 – 60.

by se podle něj mělo zacházet stejně jako při šlechtění psů. Povaha strážců je připodobňována k povaze psů. Ke svým lidem by měli být hodní a mírumilovní a k cizím zlí a nepřátelští. Aby těchto vlastností strážci dosáhli, je třeba rozvíjet jak fyzickou stránku (tělocvikem), tak duševní (hudbou). Tělocvikem lze dosáhnout určité prudkosti a umění hudby odpovídá za rozvíjení klidnosti, mírumilovnosti.

Všechny další civilizace Platón vnímal jako upadající kopie dokonalého státu. „Platón pojímal tyto upadající společnosti jako jakýsi organismus, a úpadek jako proces podobný stárnutí. A věřil, že úpadek je zasloužený v tom smyslu, že mravní rozklad, úpadek a pád duše jde ruku v ruce s rozkladem sociálního těla“.⁴²

2.8 Platónův politický program

V následující kapitole se budu zabývat Platónovým politickým programem, podle kterého by měl fungovat dokonalý stát. Platón dává určitý návod státům, aby se staly co nejlepšími.

Platónův politický program má následující požadavky: 1) Je třeba zadržet veškerou změnu. Změna je zlá, klid božský. 2) Požadavky naturalismu – je dobré se inspirovat u úplně prvních států, kde vše fungovalo lépe. Fungoval patriarchát, vládla skupina moudrých mužů. Všechny Platónovy body politického programu jsou dobře ukázané v následujících požadavcích: „(A) Přísné oddělení tříd: vládnoucí třída, sestávající z „pastýřů“ a „hlídacích psů“, musí být přísně oddělena od „lidského dobytka“. (B) Ztotožnění osudu státu s osudem vládnoucí třídy a výlučný zájem o tuto třídu a její jednotu. K této jednotě patří přísná pravidla šlechtění a výchovy této třídy, přísný dohled nad zájmy jejích členů a kolektivizace těchto zájmů. Z těchto základních složek je možné odvodit další, např. tyto: (C) Vládnoucí třída má monopol na vojenské zdatnosti a výcvik, má právo nosit zbraň a získat vzdělání; je však vyloučena z jakékoli účasti na ekonomické činnosti, zvláště vydělávání peněz. (D) Musí existovat cenzura veškeré intelektuální činnosti příslušníků vládnoucí třídy a neustálá propaganda, jejímž cílem je formovat a unifikovat jejich mysl. Je třeba zarazit či potlačit jakékoli novinky ve vzdělání, zákonodárství, náboženství. (E) Stát musí být soběstačný. Musí usilovat o hospodářskou autarkii, neboť jinak by vládcí buď záviseli na obchodnících, nebo by se sami stali obchodníky. První z těchto alternativ by ohrožovala jejich moc, druhá jejich jednotu a stabilitu státu.“⁴³

Popper upozorňuje na to, že Platónův program obsahuje jisté totalitní prvky. Většina Platónových kritiků přiznává, že ačkoli jeho program obsahuje totalitní prvky, tak je důležité ocenit, že jeho stát je založen na spravedlnosti a dobra by se mělo dostat všem lidem (každému se dostane tolik dobra, kolik odpovídá jeho přirozenosti). Všechny předchozí kritiky na Platóna přišly

⁴²Popper, K. R. Otevřená společnost a její nepřítel I., Praha: Oikoymenh, 2011, s. 66, ISBN 978-80-7298-272-1.

⁴³Popper, K. Otevřená společnost a její nepřítel I., Praha: Oikoymenh, 2011, s. 94 – 95, ISBN 978 80 7298-272-1

Popperovi mírné. Proto upozorňuje na to, že většina právě přehlédla Platónovy totalitní sklony a považovala ho za humanistu. „Je zajímavé, že pro Platóna a pro většinu platoniků nemůže existovat altruistický individualismus (jako např. ten Dickensův). Podle Platóna je jedinou alternativou kolektivismu egoismus; Platón prostě ztotožňuje veškerý altruismus s kolektivismem a veškerý individualismus s egoismem.“⁴⁴

Obecně panuje názor, že spravedlnost je, pokud si jsou všichni lidé rovni před zákonem a nikdo není upřednostňován, žádná skupina, třída, rasa. Všech se má týkat stejná míra omezení, která je nutná v rámci sociálního života. Také výhod se má všem dostávat stejně. Popper tvrdí, že Platónovo pojetí spravedlnosti je zcela odlišné od tohoto humanistického. Pojetí spravedlnosti chápal Platón spíše v tom smyslu, co je dobré pro stát. Pro stát je nejlepší, když neprobíhá žádná změna. To znamená přísné rozdělení tříd a třídní nadvládu. A dostáváme se k tomu, co Popper kritizuje jako totalitarismus. Pro Platóna je spravedlivé, když se každá kasta věnuje své práci. Nebo pokud si svou roli mezi sebou zamění v nižší třídě např. krejčí a švec, nic špatného se nestane. V žádném případě si však svou roli nesmí zaměnit řemeslník a strážce. Takový čin by mohl stát i zničit. Spravedlivé je pro Platóna, když si každá třída hledí svého a dělá to, co má. Spravedlnost nespočívá v rovném zacházení s lidmi, ale v tom, když se s každou třídou zachází tak, jak jí náleží. Je třeba se také zaměřit na pojetí spravedlnosti ve starém Řecku. Dřívější Platónovi kritici vycházeli z řeckého holistického chápání spravedlnosti. Popper říká, že i přes veškeré řecké chápání spravedlnosti Platón ve svém díle Gorgias používá spravedlnost ve smyslu rovnosti. Stejně tak pojem spravedlnosti chápe i Aristoteles. Chápe ji jako něco, co se vztahuje k osobám, nikoli ke státu. Popper si tento čin vysvětluje tak, že ačkoli Platón nějaké povědomí o spojitosti spravedlnosti a rovnostářství měl, tak mu zřejmě vyhovovala propagace totalitárního třídního myšlení. Ze všeho nejvíce pak Popper Platónovi vyčítal, že se k rovnostářství nepostavil otevřeně a nikde k němu napřímo neřekl svůj postoj. Popper také dokazuje, že Platón měl o spravedlnosti jakožto rovnosti určité povědomí, neboť jeho dílo Ústava se velmi podrobně zabývá spravedlností, tzn. že Platón musel nastudovat i všechna předchozí díla, která byla o spravedlnosti napsána, a tam se o rovnostářství musel dočíst. Platónovy texty říkají, že rovnost by byla možná, kdyby si lidé byli rovni, protože si však rovni nejsou, tak není možná a ani spravedlivá. Popperovi nejvíce vadí, že by nějaká skupina lidí měla být upřednostňována a stavěna nad druhé. Zastává názor, že všichni lidé by měli být stejně ceněni.

Chtěla bych zde také věnovat prostor termínům individualismus a kolektivismus, které mají k pojmům rovnosti a nerovnosti velmi blízko. Platón si zakládal na požadavku kolektivismu, tedy toho, aby se jednotlivci podřídili celku. Protože my jsme tu pro ono dění, pro kosmos, nikoli on pro nás. Popper se pak bouří proti Platónově tvrzení, že pokud člověk neupřednostní celek před svými

⁴⁴Tamtéž, s. 108

zájmy, pak je sobecký. Popper zastává názor, že kolektivismus nestojí na opačné straně k egoismu a dokonce že kolektivismus může být egoistický, stejně tak jako individualismus altruistický. Individualistovi totiž může jít o dobro ostatních jednotlivců. Platón ovšem nic takového jako individualistický altruismus nevidí, pro něj existuje altruismus pouze v souvislosti s kolektivismem. A právě díky tomuto altruistickému postoji viděla většina lidí Platóna jako humanistu.

Popper s kritikou zachází ještě dále a předkládá Perikleovy argumenty, který svá díla vydal ještě před Platónovým narozením. Periklés totiž ve svých dílech píše, že individualisté mohou být zároveň altruisty, a že tohoto jednání by se nám mělo dostat v každé dobré rodině. Bere se za samozřejmé, že nás rodina učí, abychom pomohli slabším nebo těm, kdo pomoc potřebují, zároveň bychom měli být i značně samostatní. Pokud bych tento odstavec měla shrnout, tak si myslím, že Platón v individualismu vidí sobectví a egoismus zejména proto, aby udržel spodní třídu co nejvíce pohromadě, a zároveň, aby nikdo neměl snahu vyčnívat. Platónova kolektivistická myšlenka byla až extrémní, když v Ústavě uvádí, že lidem by měl být společný nejen majetek, ženy a děti, nýbrž také sluch, zrak, názory. Vzbuzuje to ve mně až dojem snahy o vytvoření společného organismu z jednotlivců. Takto kolektivisticky by pak měli lidé stát upřednostňovat před vším ostatním. Lidé by si také měli osvojit podobné chování jako je ve válce, kdy voják plní veškeré rozkazy svého nadřízeného. Člověk by se svým nadřízeným měl nechat vést a poslouchat jej, zároveň by to však měl přijmout za přirozené a neměl by mít pocit, že je někým ovládán. Takové chování je třeba cvičit již od dětství. Bezvládí pak pro Platóna představuje naprostou katastrofu. Různí Platónovi kritici si právě jeho opovrhování sobectvím většinou velmi chválí a považují to za vysoce mravní chování. Popper však upozorňuje na to, že Platón přes veškerou kolektivnost zcela zapomíná na jedince jako takového. Právě v tomto vidí slabé místo.

Popper uznává, že i přes Platónův značný totalitní režim mu nešlo o vykořisťování spodní třídy, nýbrž o dobré prospívání státu jako celku. Zároveň je třeba připustit, že totalitní režim se dá uvést jako dobrý příklad pro výše zmíněné kolektivní sobectví. Zajisté se o morální režim jedná, ale pouze v rámci uzavřené společnosti.

Největší konkurenci pro Platónův totalitní stát představovala teorie protekcionismu. Pravděpodobným tvůrcem této teorie byl sofista Lykofrón. Hlavní myšlenka této teorie je, aby byli chráněni slabí. Tuto žádost ovšem nemuseli vznášet pouze slabší jedinci, ale i „silní“, kteří chtěli, aby byli chráněni jejich příbuzní nebo blízcí. V protekcionistickém státě bývá také značně omezena svoboda. Silní nesmí ubližovat nebo nějak nepatřičně omezovat slabé, ačkoli by to mohlo být silnějšímu ku prospěchu. Občané si takového státu velmi cení, skoro jej až uctívají. Takovému státu je někdy vyčítáno, že mnohdy hledí více na svobodu, než na jednotlivé občany.

2.9 Filozof jakožto vládce

V následující kapitole se budu věnovat rozdílu sókratovského a platónského pojetí vládce. Otázce, proč by měl vládnout právě filozof a zda je nutný nejen pro vytvoření státu, ale také pro udržení jeho chodu. Ačkoli Platón tvrdí, že vychází ze sókratovského pojetí filozofa, Popper upozorňuje na některé nesrovnalosti. Pro Platóna je stejně jako pro Sókrata filozof ten, kdo miluje pravdu. Když se ale v Ústavě zmiňuje o vládcích, mluví o nich jako o těch, kteří nemusí být pravdomluvní a lež by jim měla být promíjena. Jediný vládcův smysl pro spravedlnost můžeme vidět v zákonu, kde každý, kdo by lhal, by byl náležitě potrestán. Platón říká, že pokud vládce využije možnosti lhaní, pak je to vždy ku prospěchu lidu. Navíc by měl být vládce velmi silná osobnost, aby necítil vinu za časté lhaní. Lhaním je myšlena manipulace chování lidí ve prospěch státu. „Všimněme si však, že Platónova teorie pravdy je poněkud méně radikální než jeho teorie spravedlnosti. Jak jsme viděli, je spravedlnost definována jako to, co prakticky slouží zájmu jeho totalitárního státu. Samozřejmě by bylo bývalo možné definovat pojem pravdy stejně utilitárně či pragmaticky. Platón mohl říci, že mýtus je pravdivý, protože musím věřit všemu, co slouží zájmům mého státu a co tedy budu nazývat „pravda“: nesmí existovat žádné jiné kritérium pravdy.“⁴⁵

Platónovu teorii o vládcích jakožto filozofech, kterým by však mělo být promíjeno veškeré lhaní, Popper vysvětluje tak, že Platón zřejmě „filosofem“ míní někoho jiného. Jeho pojetí filozofa totiž nespočívá v hledači pravdy, nýbrž v tom, kdo ji náležitě vlastní. Platónův vládce se zdá být spíše sofistou než filozofem. Takovou vládu nazývá Popper „sofokracií“.

Vládce má v Platónově pojetí dvě funkce. První funkcí je založení státu, druhou jeho uchování a ustanovení zákonů. Pokud má být stát co nejvíce stabilní, měl by se podobat božskému ideálu. A právě proto, aby se dosáhlo co největší podoby státu s ideálem je potřeba vladaře, který ovládá umění dialektiky. Další argument ve prospěch filozofa – vládce je ten, že on, na rozdíl od ostatních lidí, obdivuje krásu celku. Lidé většinou obdivují krásu smyslových věcí, filozof hledá krásu samotnou. A právě protože filozof může být nejbližší ideálu dokonalého státu, bude jej také podle tohoto vzoru přetvářet. Těmito argumenty Platón obhájil své stanovisko, proč je třeba právě filozofa pro zrod státu. Stále nám však zůstává zodpovězení otázky, zda je filozof nutný i pro samotný chod státu, nejen pro jeho založení. A proč nemůže stát po jeho založení a ustanovení zákonů vést nějaký zkušený voják či generál? V první řadě Platón spojuje vládce s něčím mystickým nebo božským, a proto pro něj ideál představuje filozof – král. V druhé řadě je pak pro stát a jeho chod důležité udržování nebo šlechtění lidské rasy. A tomu opět nejlépe rozumí právě filozofové. Pro fungování státu je tedy filozof nutný právě proto, že dokáže nejlépe vnímat dokonalou podobu státu a podle tohoto vzoru pak obec budovat. Podobným způsobem dokáže

⁴⁵Popper, K. Otevřená společnost a její nepřátelé I., Praha: Oikomenh, 2011, s. 149 – 150, ISBN 978-80-7298-272-1.

vnímat ideální a božskou podobu člověka a podle tohoto vzoru pak postupovat a šlechtit. Platónova idea člověka totiž nemá univerzální podobu, ale je to dokonalý člověk. Dokonalí lidé mají být pak ve všech směrech podobni bohům. Požadavek napodobit „božský originál obce“ a „božský originál člověka“ může uskutečnit pouze filosof.

Popper zjišťuje, že zmíněný filosof – král má být sám Platón. Zde jsou důvody: 1) Určitý vzor filosofa musel Platón přejmout od nějakého velkého filosofa té doby. Víme pouze o třech: Antisthenovi, Isokratovi a samotném Platónovi. Protože však Platón řadil Antisthena a Isokrata do skupiny „nehodných nápadníků“, zbývá tedy samotný Platón. 2) V jedné pasáži v Ústavě se Platón vyjadřuje, že někteří lidé (např. lékaři) se nemohou lidem vnučovat sami. Pokud je lidé potřebují, musí za nimi sami přijít, podobně jako chodili lidé za Platónem na akademii. Stejně je to i s vládcem. Sami si musejí přijít za tím, koho chtějí jako krále.

Závěr

V první části své bakalářské práce se zabývám Popperovými názory proti induktivní metodě, snaže ji odstranit a nabídnout lepší řešení v podobě deduktivní metody. Myslím si, že Popperův pokus odstranit indukci se nepotvrdil jako příliš užitečný a selhal. Pokud se v dnešní době podíváme do jakékoli odborné literatury, uvidíme nejen uznávání induktivních postupů, ale také jejich časté užití. Víme také o některých filosofech, kteří s Popperem nesouhlasí a pro které byly jeho argumenty nedostačující. Ve světě, kde bychom nemohli na nic spoléhat, by se nám žilo asi těžce. Většina našich činů je reakcí na určité očekávání, např. pokud vidím židli, očekávám, že si na ni mohu sednout. Takový člověk, který by se snažil žít pouze ve světě logických úsudků a pravidel, by se mohl postupně podobat spíše stroji postrádajícímu jakékoli city a emoce. Samotné předsudky bych ani tak nevnímala jako něco negativního, spíše je chápu jako součást subjektivního lidského myšlení. I přes to, že si myslím, že je Popperova snaha o čistě logické uvažování v praktickém životě těžko použitelná, obdivuji jeho nové a originální myšlenky. Jeho kriticismus a falzifikace se dočkaly řady ocenění od vědců jako dobrá metoda pro zpřesnění hypotéz.

Ve druhé části své bakalářské práce jsem se snažila co nejvíce přiblížit Popperův koncept otevřené společnosti. K rozvinutí této tematiky značně přispělo i období 2. světové války. Během toho období došel Popper k názoru, že přirozený vývoj svobody a demokracie může být značně ohrožen. Určitou část své práce jsem rovněž věnovala Popperově interpretaci Platónových myšlenek, směřujících k jeho koncepci ideálního státu. Demokracie nebo lidská svoboda nejsou podle Poppera zcela samozřejmé a je třeba si to uvědomit. Zároveň bychom si měli dávat pozor na to, aby nepřišel někdo, kdo by se snažil myšlenky uzavřené společnosti vedoucí k totalitnímu režimu a autoritářství šikovně prezentovat, jako tomu bylo již u Platóna.

Seznam použité literatury

- Hume, D.: Zkoumání o lidském rozumu. Praha: Svoboda, 1996. ISBN 80-205-0521-0.
- Carnap, R.: Problémy jazyka vědy. Praha: Svoboda, 1968.
- Parusniková, Z.: Rozum – kritika – otevřenost: Živý odkaz filosofie K. R. Poppera: Praha: Filosofia, 2007. ISBN 978-80-7007-253-0.
- Popper, K.R.: Logika vědeckého zkoumání. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-45-3.
- Popper, K. R.: Věčné hledání. Praha: Oikoymenh, 1995. ISBN 80-85241-92-7.
- Popper, K. R.: Život je řešení problémů. - O poznání, dějinách a politice. Praha: Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-0686-7.
- Popper, K. R.: Bída historicismu. Praha: Oikoymenh, 2000. ISBN 80-86005-80-1.
- Popper, K. R. - Lorenz, K.: Budoucnost je otevřená. Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-203-9.
- Popper, K. R.: Otevřená společnost a její nepřátelé I. Praha: Oikoymenh, 2011. ISBN 978-80-7298-272-1.